

DARIA KATARZYNA BANASIK

POJĘCIE STRONY W PROCESACH ŚWIECKICH I KANONICZNYCH

W *Słowniku języka polskiego* można znaleźć wiele znaczeń słowa „strona”. Najbardziej przydatne w przypadku próby wyjaśnienia tego pojęcia na gruncie prawa może być objaśnienie: „coś (np. przewaga, racja, słusność, wina) jest po czyjejs stronie, ktoś ma przewagę, rację, słusność, ktoś jest winien”; brać, trzymać czyjąś stronę [...] szala (zwycięstwa) przechyliła się [...] na czyjąś stronę; walczyć po czyjejs stronie”¹. *Słownik* także podaje, że jest to „każdy z uczestników sporu, zatargu, układu [...] strona atakująca, atakowana”². Według autorów cytowanego *Słownika* w prawniczym znaczeniu „strona” to osoba biorąca udział w sądowym postępowaniu cywilnym (jako pozwany lub powód) albo karnym (jako oskarżony lub oskarżyciel) oraz w postępowaniu administracyjnym (jako osoba zainteresowana w rozstrzygnięciu sprawy)³. To wyjaśnienie jest najbardziej zbliżone do definicji wypracowanej przez teoretyków prawa.

1. POJĘCIE STRONY W PROCESACH ŚWIECKICH

W teorii procesu toczył się spór o definicję strony. Teoretycy podkreślający w definicji procesu element stosunku procesowego, widzieli w stronie podmiot w stosunku materialnym i procesowym. Rozróżniano w związku

Mgr DARIA KATARZYNA BANASIK – asystent Katedry Prawa Cywilnego i Postępowania Cywilnego WZNPIE KUL w Tomaszowie Lubelskim; adres do korespondencji: ul. Lwowska 80, 22-600 Tomaszów Lubelski.

¹ *Słownik języka polskiego*, t. III, red. M. Szymczak, Warszawa 1989, s. 349.

² Tamże, s. 350.

³ Tamże.

z tym strony w sensie prawnomaterialnym, czyli podmioty stosunku opartego na prawie materialnym, oraz strony w sensie prawnoprocesowym (formalnym), czyli podmioty stosunku wyłącznie procesowego, zawiązującego się między nimi jedynie przez fakt powstania procesu⁴. Stroną w znaczeniu materialnym jest podmiot objęty działaniem konkretnej normy prawa materialnego, będącej podstawą prawną powództwa. Stroną w znaczeniu procesowym jest podmiot oznaczony jako strona danego procesu, tzn. osoba, która występuje w procesie we własnym imieniu jako powód albo jako pozwany⁵.

W postępowaniu cywilnym stronami nazywa się te podmioty, na rzecz których i wobec których ma nastąpić w zakresie ich stosunków prawnych zastosowanie obowiązującej normy prawnej za pomocą orzeczenia sądowego, a więc na rzecz których i przeciwko którym toczy się proces⁶.

W procesie karnym stronę definiuje się jako podmiot, który ma interes prawny w korzystnym dla siebie rozstrzygnięciu o przedmiocie procesu⁷. W doktrynie zbudowano też czysto procesową definicję strony uznając, że stroną są te osoby, które we własnym imieniu wnoszą i popierają oskarżenie lub dochodzą roszczenia cywilnego oraz te, przeciwko którym toczy się postępowanie⁸. Strona występuje we własnym imieniu lub działa przez swego przedstawiciela⁹. Stronami więc są:

- w postępowaniu przygotowawczym: podejrzany i pokrzywdzony;
- w postępowaniu przed sądem: oskarżyciel publiczny, oskarżyciel posiłkowy, oskarżyciel prywatny, powód cywilny i oskarżony.

Interes prawny ma to być interes własny podmiotu, bez względu na to, czy jest on broniący przez ten podmiot, czy też przez jego reprezentanta w procesie. Interes ten musi być prawny, to znaczy opierać się na prawie materialnym, a ochrona jego powinna być zagwarantowana przez normy prawa procesowego¹⁰. W postępowaniu administracyjnym stroną jest każdy, czyjego interesu prawnego lub obowiązku dotyczy postępowanie, albo kto żąda czynności organu ze względu na swój interes prawny lub obowiązek¹¹. Stronami

⁴ S. W a l t o ś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 1995, s. 176.

⁵ H. M ą d r z a k, D. K r u p a, E. M a r s z a ł k o w s k a - K r z e ś, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1999, s. 85.

⁶ Tamże.

⁷ K. M a r s z a ł, *Proces karny*, Katowice 1997, s. 135.

⁸ <http://www.poznan.pa.gov.pl/index4.htm>

⁹ M a r s z a ł, dz. cyt., s. 135.

¹⁰ W a l t o ś, dz. cyt., s. 177.

¹¹ Zob. art. 28 k.p.a.

mogą być osoby fizyczne i osoby prawne, a gdy chodzi o państwowe jednostki organizacyjne i organizacje społeczne, również jednostki nie posiadające osobowości prawnej¹².

Ogólnie – strona procesowa to osoba biorąca udział w postępowaniu sądowym (powód, pozwany)¹³.

2. POJĘCIE STRONY W PROCESACH KANONICZNYCH

Strony procesowe (*partes in causa*) to osoby prowadzące spór przed trybunałem, z których jedna, występująca przeciwko drugiej, żąda publicznej ochrony swoich praw, druga zaś zajmuje negatywne stanowisko wobec tego żądania. Obie strony, wdawszy się w spór, są zobowiązane do poniesienia prawnych konsekwencji, określonych prawomocnym wyrokiem¹⁴. Strona procesowa to osoba, która na podstawie tytułu osobistego i prywatnego zwraca się do sędziego z żądaniem, albo też broni się przed żądaniem innych¹⁵.

Sztafrowski definiuje strony w procesie w ścisłym znaczeniu jako te osoby, na rzecz których lub przeciwko którym toczy się postępowanie, a zatem które występują w procesie we własnym imieniu, a więc strona powodowa i pozwana. W sensie szczególnym i niewłaściwym, według niego, są to także osoby, które w sądzie prawnie reprezentują powoda i pozwanego lub pomagają mu prowadzić proces służąc poradą prawną¹⁶. Strony procesowe to osoby, na które rozciąga się moc prawna wyroku. Osoby te są adresatami decyzji sędziego, uzyskując uprawnienia lub otrzymując zobowiązania¹⁷.

2.1. Podział stron procesowych

Podstawowe rozróżnienie stron procesowych dzieli strony na powoda (*actor*), czyli stronę powodową oraz pozwanego (*reus*), czyli stronę pozwaną.

¹² http://www.eko.org.pl/pub/prawo/rozdzial21.shtml#part3_3

¹³ <http://www.rzeczpospolita.pl/prawo/doc/Rozwod/slownik.html>

¹⁴ T. P a w l u k, *Prawo kanoniczne według Jana Pawła II*, t. IV, Olsztyn 1984, s. 219.

¹⁵ T. J. R o t h, *Procedura kanoniczna w sprawach małżeńskich*, Kraków 1920, s. 51.

¹⁶ E. S z t a f r o w s k i, *Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej*, t. II, Warszawa 1979, s. 469.

¹⁷ F. B ą c z k o w i c z, J. B a r o n, W. S t a w i n o g a, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. III, Opole 1958, s. 51.

Każdy proces wymaga udziału tych dwóch osób. Powód występuje czynnie, pozwany zwykle biernie¹⁸. Zasadniczym kryterium podziału uczestników sporu na stronę powodową i stronę pozwaną jest ich relacja do przedmiotu sporu. Zgodnie z tym kryterium powód to osoba, która wszczyna proces zwracając się do sędziego o pomoc w obronie jej naruszonego uprawnienia lub ochronie uprawnienia zagrożonego. Jest to więc osoba, która prosi sędziego o pomoc w uzyskaniu pełnych praw do korzystania z przedmiotu spornego. Pozwanym natomiast jest osoba, od której powód żąda, wobec sędziego, ustąpienia z jej uprawnień do korzystania ze spornego przedmiotu¹⁹.

Drugim kryterium jest relacja strony do osoby sędziego. W tym wypadku osoba, która własną decyzją prosi sędziego o przeprowadzenie postępowania procesowego, jest powodem w sprawie, strona zaś wezwana przez sędziego (na prośbę powoda) do stawienia się i udziału w sprawie jest nazywana pozwanym (*conventus*).

Trzecie kryterium jest związane z pojęciem interesu procesowego. Powodem jest więc osoba, która jako pierwsza stawia się wobec sędziego zgłaszając mu swoje roszczenie, czyli swoje uprawnienie w spornym interesie i prosząc o przyznanie wyłączności w realizacji tego interesu. Strona przeciwna, która jest pozwana przez sędziego, aby udowodniła własny interes w procesie, jest stroną pozwaną²⁰.

Każda ze stron jest odrębnym podmiotem, stąd nie można np.: prowadzić procesu z samym sobą lub też proces nie może toczyć się między organami tej samej osoby moralnej. Możliwe jest wystąpienie kilku podmiotów po jednej lub po drugiej stronie i wtedy zachodzi współuczestnictwo w sporze, ponieważ stronami, jak wspomniano wcześniej, są tylko te podmioty, na rzecz których lub przeciwko którym toczy się postępowanie, a więc te, które występują w procesie we własnym imieniu. Dlatego stronami nie są przedstawiciele ustawowi stron, powołani do ich reprezentowania w procesie, ani też ich pełnomocnicy procesowi, umocowani przez strony w procesie, a także organy osoby moralnej występującej w procesie, chociaż do tych osób, gdy działają w procesie, stosuje się przepisy o stronach procesowych. Są procesy, w których nie występuje strona pozwana, np.: gdy oboje małżonkowie podważają

¹⁸ Tamże, s. 51.

¹⁹ A. D z i ę g a, *Strony sporu w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa*, Warszawa 1994, s. 92.

²⁰ Tamże, s. 92-93.

ważność swojego małżeństwa – wtedy miejsce strony pozwanej obejmuje obrońca węzła lub promotor sprawiedliwości²¹.

Obie strony są na równi traktowane przez prawa procesowe, co znajduje wyraz w zasadzie równouprawnienia stron. Obie strony powinny zatem być traktowane w procesie na równi pod względem możliwości przedstawienia swych twierdzeń i obrony swych interesów. Każda strona powinna mieć możliwość przedstawienia swych twierdzeń w odpowiedzi na twierdzenia strony przeciwnej. Przy równych jednak prawach pozwany znajduje się w położeniu korzystniejszym, gdyż staje przed sądem wbrew swej woli, natomiast powód dobrowolnie. Powód musi udowodnić swoje roszczenia, podczas gdy pozwany może zachować się biernie²².

3. SĄDOWA I PROCESOWA ZDOLNOŚĆ STRON

Strona, aby mogła skutecznie występować w procesie i osiągnąć zamierzony przez siebie cel, musi posiadać pewne właściwości określone przez prawo procesowe, a mianowicie zdolność sądową. A skoro chce osobiście działać w procesie, podejmować sama czynności procesowe, musi posiadać zdolność procesową.

Podstawą zdolności sądowej w Kościele jest nie tylko osobowość kanoniczna, będąca następstwem przyjęcia chrztu, lecz także osobowość naturalna, oparta na prawie naturalnym²³. Zdolność sądowa polega na tym, że podmiot prawny może być stroną w procesie – czynną lub bierną, powodem lub pozwanym²⁴. Zdolność sądowa jest źródłem zdolności procesowej.

Zdolność procesowa stanowi zdolność do podejmowania czynności procesowych w postępowaniu sądowym. Oznacza to, że dana osoba może skutecznie dokonywać czynności procesowych, zaś inne podmioty procesu mogą wobec niej dokonywać tego rodzaju czynności ze skutkiem prawnym. Zdolność procesowa sprawia, że podmiot prawny może osobiście, samodzielnie lub bez pośrednictwa występować przed sądem jako strona, podejmować

²¹ M. Fąk a, *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, Warszawa 1978, s. 55.

²² Tamże, s. 56.

²³ Zob. CIC c. 1476.

²⁴ Mąd r z a k, K r u p a, M a r s z a ł k o w s k a - K r z e ś, dz. cyt., s. 87; Fąk a, dz. cyt., s. 57.

czynności procesowe, czynnie lub biernie stawać przed sądem, czyli że ktoś posiada *legitimam personam standi in iudicio*²⁵. Zdolność sądowa stanowi zawsze konieczną przesłankę dla zdolności procesowej. Jeśli ktoś nie posiada zdolności sądowej, to nie ma również zdolności procesowej. Zdolność sądowa nie musi łączyć się ze zdolnością procesową, w szczególności osoby pozbawione lub mające ograniczoną zdolność procesową mogą być jednak stronami w postępowaniu. Ograniczenie lub brak zdolności procesowej mogą wynikać z prawa naturalnego lub kościelnego. Od zdolności sądowej i procesowej należy odróżnić zdolność postulacyjną, to jest prawo do występowania w sądzie w konkretnej sprawie (*legitimatío ad causam*)²⁶. W postępowaniu cywilnym pojawia się zdolność postulacyjna określana jako zdolność do osobistego działania w postępowaniu przed sądem. Brak tej zdolności może wynikać z przyczyn natury faktycznej lub prawnej. Strona będzie pozbawiona tej zdolności, gdy faktycznie i fizycznie nie jest w stanie działać samodzielnie w postępowaniu, np. z powodu nieznañomości języka lub ułomności fizycznej – osoba głuchoniema²⁷.

3.1. *Pojęcie strony powodowej w procesie o nieważność małżeñstwa*

Stronami w sporze określane są generalnie osoby, które uczestniczą w postępowaniu we własnym imieniu, aby wobec sędziego dochodzić swych praw lub bronić ich przed przeciwnikiem. Proces o nieważność małżeñstwa jest procesem szczególnym ze względu na przedmiot prowadzonego sporu. Przedmiotem sporu jest tu kwestia ważności lub nieważności małżeñstwa sakramentalnego. Stroną powodową w procesie o nieważność małżeñstwa jest osoba zgłaszająca się zgodnie z prawem do sędziego z prośbą o przeprowadzenie tego procesu. Z natury rzeczy uprawnieni do zwracania się do sędziego o przeprowadzenie procesu o nieważność małżeñstwa są małżonkowie, którzy to małżeñstwo zawarli.

W Kodeksie z 1917 roku podstawowym przepisem, nadającym małżonkom uprawnienie do zaskarżania ważności własnego małżeñstwa, był kanon 1971 § 1, według którego uprawnieni do składania wobec sędziego takiej prośby byli właśnie małżonkowie i to we wszystkich sprawach o orzeczenie nieważ-

²⁵ F a k a, dz. cyt.

²⁶ Tamże.

²⁷ M a d r z a k, K r u p a, M a r s z a ł k o w s k a - K r z e ś, dz. cyt., s. 93.

ności ich małżeństwa²⁸. Było jednak zasadnicze ograniczenie – nie mogli zaskarżać własnego małżeństwa ci, którzy sami stali się świadomie i dobrowolnie bezpośrednią przyczyną zaistnienia przeszkody zrywającej samej nieważności związku. Z mocy ogólnych przepisów kodeksowych nie mieli też prawa zaskarżać swojego małżeństwa w trybunale kościelnym małżonkowie nie należący do Kościoła katolickiego, choćby nawet byli ochrzczeni w innym Kościele. Posiadali natomiast zdolność prawną i sądową ci, którzy przyjęli chrzest w Kościele katolickim, potem jednak z tego Kościoła wystąpili, wstąpili do innego Kościoła, albo zdeklarowali się, że są ateistami. Jednak ich prawa były ograniczone, podobnie jak ograniczone prawo zaskarżania małżeństwa miały osoby nie posiadające używania rozumu i ubezwłasnowolnione. Aby małżonek mógł zaskarżyć własne małżeństwo, musiał nabrać przekonania lub uzasadnionego prawnie podejrzenia o nieważności tego związku. Istotą aktu formalnego, koniecznego do wszczęcia procesu o nieważność małżeństwa była faktyczna inicjatywa małżonka zgłoszona sędziemu i prawnie umotywowana, która nakładała na sędziego obowiązek działania procesowego. Proces o nieważność mógł być prowadzony tylko w sytuacji, gdy strony nie zgadzały się absolutnie na pogodzenie i wznowienie wspólnoty małżeńskiej lub gdy niemożliwe było uważnienie małżeństwa. Strona powodowa, jak i pozwana, mogła działać i odpowiadać przed sądem osobiście lub przez pełnomocnika²⁹.

Obecny Kodeks Prawa Kanonicznego stwierdza, że do zaskarżenia małżeństwa są zdolni wszyscy małżonkowie³⁰. Mówiąc o uprawnieniu małżonków do zaskarżania ważności swojego małżeństwa nie wprowadza on już ograniczeń istniejących w poprzednim Kodeksie. Swoje małżeństwo mogą więc zaskarżyć w trybunale kościelnym wszyscy, którzy zawarli małżeństwo zgodnie z prawem Kościoła. Aby zaskarżyć małżeństwo małżonek powinien przedłożyć kompetentnemu sędziemu właściwie zredagowaną skargę procesową, określając jednocześnie, o co prosi sędziego i czy ma możliwość udowodnienia swojej tezy o nieważności małżeństwa³¹.

Można stwierdzić, że prawo kanoniczne, w obu kodeksach – z 1917 i z 1983 roku, stoi na stanowisku, że sędziemu nie wolno podejmować żadnej

²⁸ CIC/17 c. 1971 § 1: „Habiles ad accusandum sunt: 1. Coniuges, in omnibus causis [...] nullitatis [...]”.

²⁹ Por. D z i ę g a, dz. cyt., s. 95-98.

³⁰ CIC c. 1674: „Habiles sunt ad matrimonium impugnandum: 1. coniuges: [...]”.

³¹ CIC c. 1502: „Qui aliquem convenire vult, debet libellum competenti iudici exhibere, in quo controversiae obiectum proponatur, et ministerium iudicis expostuletur”.

sprawy, jeżeli nie otrzyma właściwej prośby od strony powodowej. Podstawowe uprawnienie do zaskarżania ważności małżeństwa należy się samym małżonkom, ponieważ małżeństwo jest zawarte przez i dla małżonków, nikt więc wbrew ich woli nie ma prawa podważać ważności tego związku. Należy stwierdzić, że małżonek zaskarżający ważność swojego małżeństwa jest stroną sporu. Od niego przecież zależy decyzja o prowadzeniu sprawy, a także występuje on we własnym imieniu i w obronie swojego interesu. Jeżeli w trakcie postępowania osobiście prowadzi swój proces, jest także stroną procesu³².

– Rzecznik sprawiedliwości jako strona powodowa

Podstawą prawną do udziału promotora sprawiedliwości w sprawie o nieważność małżeństwa w Kodeksie z 1917 roku był kanon 1971 §1, który mówił, że promotor ma prawo zaskarżać ważność małżeństwa, gdy istnieje przeszkoda zrywająca ze swojej natury publicznie znana³³.

Drugą podstawą był §2 tego kanonu, stwierdzający, że osoby nie mające prawa zaskarżania małżeństwa, mogą o nieważności małżeństwa formalnie powiadomić ordynariusza lub bezpośrednio rzecznika sprawiedliwości³⁴.

W obecnym Kodeksie zasadniczą podstawą udziału promotora sprawiedliwości w sprawach tego typu w charakterze strony powodowej jest przepis kanonu 1674, zgodnie z którym rzecznik jest zdolny do wniesienia prośby o prowadzenie procesu, kiedy nieważność małżeństwa została już ogłoszona oraz jeżeli małżeństwo nie może być uważnione lub nie jest to pożyteczne³⁵. Aby rzecznik mógł wnieść sprawę o nieważność małżeństwa, muszą być spełnione następujące warunki: rzecznik sprawiedliwości otrzyma informację o prawdopodobnej nieważności małżeństwa; nieważność małżeństwa musi być ogłoszona; małżeństwo nie może być uważnione; uważnienie małżeństwa nie jest pożyteczne. W sytuacji, gdy te warunki są spełnione, rzecznik sprawiedliwości ma moralny obowiązek wniesienia sprawy, celem przeprowadzenia procesu o nieważność małżeństwa. Promotor sprawiedli-

³² Por. D z i ę g a, dz. cyt., s. 99-101.

³³ CIC/17 c. 1971 § 1: „Habiles ad accusandum sunt: [...]. 2. Promotor iustitiae in impedimentis natura sua publicis”.

³⁴ CIC/17 c. 1971 § 2: „Reliqui omnes, etsi consanguinei, non habent ius matrimonia accusandi, sed tammodo nullitatem matrimonii ordinario vel promotori iustitiae denuntiandi”.

³⁵ CIC c. 1674: „Habiles sunt ad matrimonium impugnandum: 2. promotor iustitiae, cum nullitas iam divulgata est, si matrimonium convalidari nequeat aut non expediat”.

wości nie działa jednak we własnym interesie, jest więc wyłącznie stroną procesu³⁶.

3.2. Pojęcie strony pozwanej w procesie o nieważność małżeństwa

Przepisy własne o procesie małżeńskim, zawarte w obecnym Kodeksie, nie podają określenia strony pozwanej. Jednak Kodeks często używa terminu *partes* mówiąc o współmałżonkach. Można więc wnioskować że współmałżonkowie są równymi stronami. Z tego wynika, że współmałżonek osoby wnoszącej sprawę jest stroną pozwaną.

– obrońca węzła małżeńskiego jako strona pozwana

Obrońca węzła małżeńskiego jest osobą powołaną przez władzę kościelną, aby na forum sądownictwa kościelnego, a także w sprawach pozasądowych bronił ważności węzła małżeńskiego. Opinie kanonistów na temat pozycji obrońcy węzła małżeńskiego w procesie krążą wokół następujących stwierdzeń: obrońca nie jest stroną w procesie, jest trzecią stroną interweniującą; obrońca jest stroną procesową, ale nie jest stroną pozwaną; obrońca jest stroną zastępczą tzn., że gdy nie ma strony pozwanej (np. współmałżonek się nie stawia) wtedy obrońca przejmuje jego funkcję w procesie; obrońca z racji pełnionego urzędu publicznego jest *quasi-stroną*³⁷.

Stronami w procesie w ścisłym znaczeniu są te osoby, na rzecz których lub przeciwko którym toczy się postępowanie, te które występują we własnym imieniu, a więc strona powodowa i pozwana. W szczególnym i niewłaściwym znaczeniu także osoby, które powoda i pozwanego w sądzie prawnie reprezentują lub pomagają im prowadzić proces służąc poradą prawną.

W artykule tym podjęto próbę przybliżenia pojęcia „strona” przede wszystkim w procesie kanonicznym, konieczne jednak było przybliżenie tego terminu w prawie świeckim.

³⁶ Zob. D z i ę g a, dz. cyt., s. 109-110.

³⁷ Zob. tamże, s. 114-116.

BIBLIOGRAFIA

- D z i ę g a A.: Strony sporu w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa, Warszawa 1994.
- F ą k a M.: Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego, Warszawa 1978.
- M ą d r z a k H., K r u p a D., M a r s z a ł k o w s k a - K r z e ś E.: Postępowanie cywilne, Warszawa 1999.
- R o t h T. J.: Procedura kanoniczna w sprawach małżeńskich, Kraków 1920.
- Słownik języka polskiego, t. III, red. M. Szymczak, Warszawa 1989.
- S z t a f r o w s k i E.: Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej, t. II, Warszawa 1979.

THE NOTION OF A LITIGANT IN CIVIL
AND CANONICAL PROCEEDINGS

S u m m a r y

In the article the author describes the notion of the litigant in secular and canonical proceedings. In secular law this term is described by the author in civil, penal and administrative law. She makes a division for a plaintiff and a defendant taking into special account canonical proceedings.

The author describes a capacity to be a party in a case and capacity to sue. She stresses more the notion of parties and their rights in the canonical case on nullity of marriage. Generally it might be said that litigants are there persons who have a dispute, persons taking part in the proceedings, in case of canonical proceedings – before the church tribunal.

Słowa kluczowe: proces karny, podejrzany, pokrzywdzony, strony procesowe.

Key words: trial, suspect, wronged, trial parties.